

รูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร Supply Chain Management Model of Coffee Economic Crops in Agroforestry System

ศรีไพร สกุนพันธ์^{1*}, ปิยวรรณ ปาลาศ², เฉษฐา มิ่งฉาย³ และธนกร สิริสุคันธา⁴
(Sriprai Sakunphun^{1*}, Piyawan Palas², Chedsada Mingchai³
and Thanakorn Sirisugandha⁴)

^{1*}คณะวิทยาการจัดการ ^{2,3}คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

⁴คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

^{1*}Faculty of Management Sciences ^{2,3}Faculty of Agricultural, Uttaradit Rajabhat University

⁴Faculty of Management Sciences, Lampang Rajabhat University

อีเมลผู้แต่งหลัก : sriprai.sak@uru.ac.th เบอร์โทร : 08 1972 4582

วันที่รับบทความ 20 พฤษภาคม 2564

Received: May. 20, 2021

วันที่รับแก้ไขบทความ 13 พฤศจิกายน 2565

Revised: Nov. 13, 2022

วันที่ตอบรับบทความ 17 พฤศจิกายน 2565

Accepted: Nov. 17, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร ใช้การดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เลือกรวมตัวอย่างผู้ผลิตกาแฟในระบบวนเกษตร 3 พื้นที่ ได้แก่ ต.บ้านด่านนาขาม อ.เมือง ต.แม่พูล อ.ลับแล และ ต.นางพญา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จำนวน 15 หน่วยงาน ทำการเจาะจงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยถือเกณฑ์ความเกี่ยวข้อง วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ จัดทำแบบถามและการสังเกต นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เนื้อหาและตรวจสอบความตรงของข้อมูล และนำรูปแบบการจัดการที่ได้ไปทดลองใช้

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตรทางกลุ่มต้องมีการจัดการต้นน้ำ ได้แก่การบำรุงรักษาต้นกาแฟ โดยการตัดแต่งกิ่งและใช้ปุ๋ยหมักอินทรีย์จากเปลือกกาแฟร่วมกับการคลุมดิน จะทำให้อัตราการสุกของเมล็ดกาแฟสูงสุดถึง 70 เปอร์เซ็นต์ การเก็บเกี่ยวเมล็ดกาแฟที่ละเมล็ดแทนการรูด การปรับเปลี่ยนพื้นที่ตากให้เพียงพอ กับปริมาณผลผลิตและปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ที่ใช้ในการจัดเก็บเมล็ดกาแฟเชอरी เพื่อลดการสูญเสีย การจัดการกลางน้ำเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่ม จากรูปแบบการผลิตแบบเดิมซึ่งจำหน่ายเป็นกาแฟเชอरी ราคา 10 - 15 บาทต่อกิโลกรัม ใช้การรวมกลุ่มสำหรับรวบรวมเมล็ดกาแฟเชอरीให้ได้ปริมาณที่ต้องการ และพัฒนากระบวนการผลิตเมล็ดกาแฟสารหรือเมล็ดกาแฟคั่ว เพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภค หรือเพื่อการขายปลีกและขายส่งตามร้านกาแฟภายใต้ตราสินค้าของกลุ่ม จะสามารถลดต้นทุนการผลิตและยกระดับราคาสินค้าได้

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการ; ห่วงโซ่อุปทาน; พืชเศรษฐกิจกาแฟ; ระบบวนเกษตร

Abstract

This research aimed to study for the supply chain management model of coffee economic crops in agroforestry system. The research was used participatory research that was on a qualitative research with the method of in-depth interview. The sample group of coffee producers in the agroforestry system was selected in 3 areas: 1) Ban Dan Nakham Sub-District, Mueang District, 2) Mae Phlu Sub-District, Lablao District and 3) Nang Phaya Sub-District, Tha Pla District, Uttaradit Province. It was also 15 governments of agencies and private sectors. The persons who provided the primary information were being selected specifically that based on the relevance criteria. Methods were used for data collecting by using a small focus group, interview, questionnaire and observation. The data was analyzed for content analysis and validity in order to apply for the sample group.

The research result showed that the supply chain management model of the coffee economic crops in agroforestry system must be obtained: 1) the upstream management that was including; maintenance of coffee trees by pruning and using organic compost from coffee peels and mulching. This would be made the coffee bean ripening rate up to 70 percent; harvest of coffee beans by collecting one by one instead of swiping; adjustment the drying area for the coffee beans to be enough with the output; and change the packaging used to store coffee cherry beans for reducing wastage and 2) the middle stream management was for the added value of the product from the original production that sold cherry coffee in the price of 10 - 15 baht per kilogram; aggregation used for collecting the cherry coffee beans in amount of the demand; and development the process of producing coffee beans, substances, or roasted coffee beans for selling to customers in retailing or wholesale in coffee shops under the group brand. This would be able to reduce producing cost and increase product price up.

Keywords: Management Model; Supply Chain; Coffee Economic Crops; Agroforestry System

บทนำ

จังหวัดอุตรดิตถ์มีระบบวนเกษตรเป็นต้นทุน เป็นภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ สังคมพืชมีความหลากหลาย และสามารถแบ่งเป็น 3 ระดับตามความสูง คือชั้นเรือนยอดซึ่งเป็นชั้นที่สูงที่สุดเป็นไม้ป่าเดิม เช่น ยางนา ยางแดง ไม้จุ่น (สะพุง) รองลงมาเป็นไม้ผล คือ ทุเรียนพันธุ์ต่าง ๆ มังคุด ลองกอง ลางสาด และมีไม้ชั้นล่างเป็นพืชผักสวนครัว การมีพืชพรรณที่หลากหลายจึงทำให้เกิดการหมุนเวียนธาตุอาหารอย่างสมดุล และการใช้ประโยชน์ที่ดินเรือนชั้นแสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพในระบบวนเกษตร (เจษฎา มิ่งฉาย และคณะ, 2556)

นอกจากทุเรียนเป็นพืชเศรษฐกิจในสวนวนเกษตรแล้ว ยังมีกาแฟที่ปลูกในสวนวนเกษตรจากสถานการณ์ผลผลิตกาแฟในประเทศไทย เนื้อที่ให้ผลรวมทั้งประเทศเพิ่มขึ้นจากการขยายพื้นที่ปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้าในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากภาครัฐมีการส่งเสริมให้ปลูกแซมในสวนไม้ผลไม่ยืนต้นและพื้นที่ป่าชุมชนเมื่อปี 2557 โดยแหล่งผลิตกาแฟ 5 อันดับแรก ได้แก่ จ.ชุมพร จ.ระนอง จ.เชียงราย จ.เชียงใหม่ และ จ.ลำปาง ราคาที่เกษตรกรขายได้ สารกาแฟละพันธุ์โรบัสต้า ปี 2560 ราคา 81.08 บาท/กก. และปี 2561 ราคา 70.04 บาท/กก. (คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพข้อมูลด้านการเกษตร, 2561)

จากสถานการณ์การผลิตกาแฟใน ต.บ้านดำนานาขาม อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์ มีจำนวน 8 หมู่บ้านจากทั้งหมด 13 หมู่บ้านที่มีสวนอยู่ในระบบวนเกษตรบนเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออก (เข็ญ ยาไม้ และสีมา แก้วกำเหนิด, 2561) พื้นที่ ต.นางพญา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ ส่วนใหญ่ 80% ปลูกกาแฟโรบัสต้า โดยมีผลผลิตทั้งตำบลประมาณ 150 ตัน (เมื่อ 3 ปีที่แล้ว) กาแฟโรบัสต้า ในระบบวนเกษตรให้ผลผลิตเพียง 7 - 10 กก.ต่อต้น เนื่องจากขาดการดูแล (เฉลิม มีรินทร์. สัมภาษณ์) เมื่อเทียบกับภาคใต้ใช้วิธีการปลูกแบบสวนพีชร่วม ได้ผลผลิตเฉลี่ย 120 กก.ต่อไร่ ขณะที่การปลูกเชิงเดี่ยวได้ผลผลิตเฉลี่ย 300 กก.ต่อไร่ (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2561) พื้นที่ปลูกกาแฟ จ.อุตรดิตถ์มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 300 - 500 เมตร ส่วนใหญ่นิยมปลูกกาแฟพันธุ์โรบัสต้า จากข้อมูลพบว่ากาแฟให้ผลผลิตคุณภาพดีในพื้นที่ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป ปริมาณฝน 1,500 - 2,000 มิลลิเมตร และอุณหภูมิตั้งแต่ 16 - 22 องศาเซลเซียสต่อปี (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2560)

ผู้วิจัยจึงให้ความสนใจการศึกษารูปแบบจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร ซึ่งถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ในระดับครอบครัวของชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาคุณภาพผลผลิตกาแฟให้ได้มาตรฐาน และสร้างอำนาจต่อรองในการขาย และยังเป็นการทำธุรกิจบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้มาซึ่งรูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นผู้ผลิตกาแฟในระบบวนเกษตร จ.อุตรดิตถ์ ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตกาแฟในระบบวนเกษตร จ.อุตรดิตถ์ และมีพื้นที่ปลูกอยู่ในเทือกเขาผีปันน้ำตะวันออกจากข้อมูลของอบต. 3 ตำบล ได้แก่ ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ต.บ้านดำนานาขาม อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์ และ ต.นางพญา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ 40 ราย หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง 15 หน่วยงาน เนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ รูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานพืชเศรษฐกิจกาแฟในระบบวนเกษตร โดยมีระยะเวลาวิจัย 1 ปี ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2561 ถึงธันวาคม 2562

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตกาแฟเพื่อศึกษาข้อมูลกลุ่มและกระบวนการผลิต 2) จัดประชุมการสนทนากลุ่มย่อย กลุ่มวิสาหกิจชุมชน 3 ตำบล 40 ราย โดยมีภาคเอกชนมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4 ราย ได้แก่ ผู้จำหน่ายกาแฟ จ.อุดรดิตถ์ และบาร์สต้า จ.สุโขทัย การสร้างความรู้ ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมและหาแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพในระบบวนเกษตร จ.อุดรดิตถ์ 3) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา และพัฒนารูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานฯ 4) จัดเวทีเสวนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง 15 ราย เช่น อบต. สหกรณ์นิคมลำน้ำน่านฝั่งขวา จ.อุดรดิตถ์ บ.คอฟฟี่รอยัล พาร์ค จ.พิษณุโลก เพื่อคืนข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า 5) การนำรูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานฯ ไปทดลองใช้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมศาสตร์ตรวจสอบเครื่องมือจากนั้นปรับแก้ นำไปซักถามในการจัดประชุมกลุ่มย่อย ประกอบด้วยประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและสมาชิก การจัดเวทีเสวนา ใช้แนวคำถามนำมาจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทาน และกำหนดกรอบคำถามในการสัมภาษณ์ผู้บริหารภาครัฐ และภาคเอกชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เอกสารและผลการสัมภาษณ์จากเวทีเสวนา รวบรวมได้จากแหล่งที่ต่างต่างกัน 1) ด้านเวลา คือ ช่วงเวลาของการสัมภาษณ์กลุ่ม ตามเวลาที่นัดหมาย 2) ด้านสถานที่ พื้นที่ปลูกกาแฟในระบบวนเกษตรและสถานที่ทำการของกลุ่ม 3) ด้านบุคคล คือ ผู้ให้ข้อมูลเพื่อสรุปรวบรวมและเปรียบเทียบความสอดคล้องของเนื้อหาให้มีความครอบคลุมตามกรอบแนวคิดทฤษฎี

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เนื้อหารูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานกาแฟพืชเศรษฐกิจในระบบวนเกษตรทั้ง 3 ตำบล สรุปผลดังนี้

1. รูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานกาแฟ ต.บ้านดำนานาขาม อ.เมือง จ.อุดรดิตถ์ จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ และสมาชิกผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่ ต.บ้านดำนานาขาม พบว่า ต.บ้านดำนานาขามทำการเกษตรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีพื้นที่เพาะปลูกสวนผลไม้ประมาณ 2,000 ไร่ เป็นแหล่งผลิตทุเรียนคุณภาพดี มีการปลูกแบบระบบระบบวนเกษตรเป็นการผลิตแบบพึ่งพาระบบนิเวศของป่า โดยมีการปลูกกลางเสาต ลองกอง กาแฟ กล้วยป่า แทรกในสวนผลไม้ยืนต้น (ทุเรียน) ที่เป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่สวน โดยมีการปลูกกาแฟแทรกในสวนทุเรียนประมาณ 25% ของพื้นที่การเกษตร พันธุ์กาแฟที่ปลูก จะมีทั้งพันธุ์โรบัสต้า และพันธุ์อาราบิก้า (ผู้แทนกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่ ต.บ้านดำนานาขาม, สนทนากลุ่ม, 10 ตุลาคม 2561)

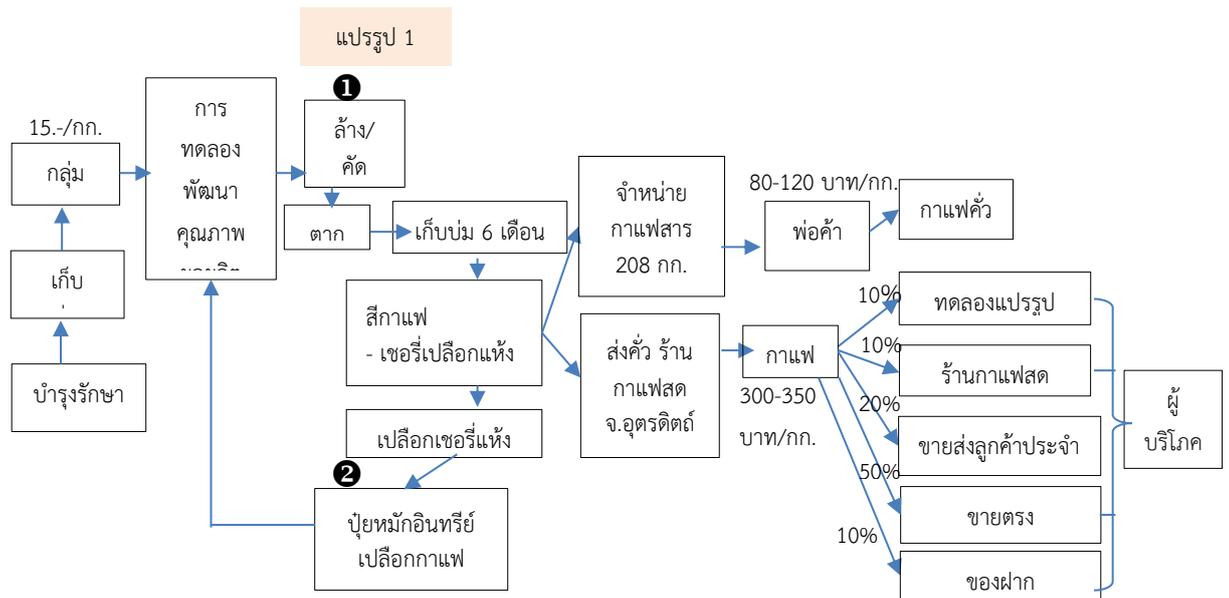
ผลการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตกาแฟ ต.บ้านด่านนาขาม พบว่ามีการจัดการห้วงโซ่อุปทานกาแฟต้นน้ำ โดยเกษตรกรจะซื้อพันธุ์กาแฟมาปลูกเสริมหรือเพาะต้นกล้าเอง และบางส่วนเป็นต้นกาแฟที่ปลูกมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ต้นกาแฟโรบัสต้าในสวนปลูกครั้งเดียวอยู่ได้ชั่วอายุคน มีการตัดแต่งกิ่งประมาณ 2 - 3 ครั้งต่อปี การดูแลใช้วิธีการตัดหญ้าและใส่ปุ๋ยมูลวัว (เด่นดวง วงศ์แก้ว. สัมภาษณ์, วันที่ 10 ตุลาคม 2561) เนื่องจากกาแฟพืชเศรษฐกิจจริง เกษตรกรจึงไม่ได้ดูแลตัดแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวกาแฟอย่างถูกวิธี เกษตรกรบางรายยังใช้วิธีการรูดเพื่อเก็บเมล็ดกาแฟเชอร์รี่

จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยสมาชิกผู้ผลิตกาแฟ ต.บ้านด่านนาขาม เพื่อหาแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพ กลุ่มมีข้อตกลงร่วมกันถึงเป้าหมายในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมถึงเน้นการพัฒนาคุณภาพกาแฟอินทรีย์ในระบบวนเกษตรให้ได้คุณภาพ มาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับของตลาด โดยระยะแรกจะไม่ใช้การระดมทุน มีการจัดสรรรายได้ตอบแทนสมาชิกกลุ่มรายได้จากการจำหน่ายเมล็ดกาแฟเชอร์รี่ให้กับกลุ่ม และรายได้จากค่าแรงในการร่วมกันแปรรูปผลผลิตให้เป็นกาแฟคั่วบรจจุณ และชาดอกกาแฟ ส่วนกำไรจากการจำหน่ายกาแฟคั่วบรจจุณ และชาดอกกาแฟ 30% จะนำเข้าเป็นกองทุนของกลุ่ม และอีก 70% จะนำเฉลี่ยคืนอย่างเป็นธรรมให้แก่สมาชิก

นอกจากแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพแล้ว ภาคีเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้ให้ข้อเสนอแนะการดำเนินงาน จากการจัดเวทีเสวนาเพื่อนำผลการวิเคราะห์ห้วงโซ่อุปทานกาแฟ มาทวนสอบในกลุ่ม สรุปผลดังนี้ การขับเคลื่อนการดำเนินงานของกลุ่ม เริ่มแรกมีสภาองค์กรชุมชน ต.บ้านด่านนาขาม เป็นผู้สนับสนุนทุน เพื่อให้กลุ่มรับซื้อผลผลิตกาแฟจากสมาชิก และนำกาแฟมาแปรรูปจำหน่ายให้แก่พ่อค้าคนกลาง โดยจะรับซื้อผลกาแฟตากแห้ง ในราคา 35 บาท/กก. จากนั้นนำผลกาแฟตากแห้งไปแปรรูปและบรรจุซองขนาดเล็ก ขยซองละ 20 บาท สามารถชงแบบดริปได้ และถุงขนาดใหญ่ ขนาด 1 กก. จำหน่ายราคา 300 บาท/กก. ขายออกร้านในเทศกาลต่าง ๆ ทั้งนี้ทางกลุ่มยังขาดความเชี่ยวชาญในการคั่วกาแฟและการใช้เทคโนโลยีในการผลิต

การจัดการห้วงโซ่อุปทานกาแฟปลายน้ำ พ่อค้าคนกลางในพื้นที่ ต.บ้านด่านนาขาม ในปัจจุบันมีคลังในพื้นที่รับซื้อผลกาแฟเชอร์รี่ ในปี 2561 - ต้นปี 2562 ปริมาณการซื้อ 40 - 50 ตัน ราคาซื้อจะขึ้นอยู่กับคุณภาพผลกาแฟ หากคุณภาพดีเป็นผลกาแฟเชอร์รี่สุกแดงทั้งหมด ราคา 12 บาท/กก. คุณภาพรวมที่มีปนระหว่างสีแดง เหลือง ส้ม มีสีเขียวปน ราคา 10 บาท/กก. และหากคุณภาพต่ำ ผลกาแฟเชอร์รี่มีสีเขียวส่วนใหญ่ ราคา 8 บาท/กก. ในปี 2561 ทางกลุ่มฯ มีกาแฟเชอร์รี่แห้งที่เก็บไว้จำนวน 500 กิโลกรัม โดยจำหน่ายให้พ่อค้าส่งและพ่อค้าปลีก ในรูปแบบกาแฟสารดิบ กก.ละ 100 บาท และกาแฟคั่ว กก.ละ 300 บาท จำหน่ายโดยใช้ตราสินค้า “กาแฟเขาพลึง”

รูปแบบการจัดการห้วงโซ่อุปทานกาแฟคุณภาพ ต.บ้านด่านนาขาม ภายใต้ตราสินค้า “มาตี้ @เขาพลึง Coffee” จะให้ความสำคัญกับคุณภาพกาแฟต้นทางเป็นอันดับแรก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของตลาด ในการเก็บเกี่ยวปี 2562 (พ.ย. 2562 - ก.พ. 2563) จะเริ่มควบคุมคุณภาพผลผลิตและทำการคัดคุณภาพกาแฟเชอร์รี่ รวมถึงปรับปรุงการตากเมล็ด เพื่อส่งให้ร้านกาแฟสดคั่วในจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นการทดสอบคุณภาพซ้ำจากผลผลิตในปี 2561 สรุปดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบห่วงโซ่อุปทานกาแฟ ต.บ้านด่านนาขาม อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์

2. รูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานกาแฟวิสาหกิจชุมชนดอยลับแล จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ และสมาชิกผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่ ต.แม่พูล อ.ลับแล พบว่าสถานที่ตั้งกลุ่ม อยู่บ้านเลขที่ 44/1 หมู่ 7 ต.แม่พูล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ 53130 Facebook: กาแฟดอยลับแลโรบัสต้า จะรับซื้อกาแฟเซอรี่จากกลุ่มเกษตรกรและนำมาแปรรูปเป็นกาแฟสาร กาแฟคั่ว และกาแฟคั่วบด แรนด์ “ดอยลับแล” และมีผลิตภัณฑ์ชาดอกกาแฟ ที่จำหน่ายในท้องตลาด รวมถึงมีร้านกาแฟสด ที่จำหน่ายในธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จ.อุตรดิตถ์

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนดอยลับแล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ใช้ชื่อในการจดทะเบียน “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตกาแฟโรบัสต้าดอยลับแล” ก่อตั้งเมื่อปี 2558 มีสมาชิกจำนวน 7 คน โดยมีนางเมษา ปินตาพัวะ เป็นประธานกลุ่มฯ ได้รับการสนับสนุนจากธกส. มีวัตถุประสงค์เพื่อรับซื้อผลกาแฟเซอรี่ ที่มีคุณภาพจากสมาชิกและเกษตรกรใน ต.แม่พูล ในราคาที่สูงกว่าราคาตลาด โดยผลกาแฟสดที่มีคุณภาพดี ผลสีแดงสูง 90% ราคา 15 บาท/กก. และหากผลกาแฟสดมีสีเขียวและสีเหลืองปน จากการสังเกตด้วยสายตา ราคา 12 บาท/กก. ในเดือนพ.ย. ปี 2560 ถึงต้นปี 2561 ได้มีการซื้อกาแฟ รวมแล้วประมาณ 1 ตัน (เมษา ปินตาพัวะ และเรียน ปินตาพัวะ, 2561)

จากการจัดประชุมสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ต.แม่พูล เพื่อหาแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพ มีข้อตกลงร่วมกันว่าจะจำหน่ายต้นพันธุ์กาแฟโรบัสต้าให้สมาชิกกลุ่ม ต้นละ 10 บาท เป็นเงื่อนไขการรับสมาชิก เพราะเป็นต้นพันธุ์กาแฟโรบัสต้าที่มีการขยายพันธุ์จากเมล็ดกาแฟและคัดสายพันธุ์มากกว่า 5 ปี เพื่อให้ได้ต้นพันธุ์กาแฟโรบัสต้าที่ผลผลิตสูง เมล็ดใหญ่ และต้านทานโรคได้ดี กรณีที่สมาชิกมีต้นกาแฟโรบัสต้าปลูกไว้ก่อนแล้ว ต้องมีการนำเมล็ดกาแฟมาทดสอบคุณภาพก่อน

ในปี 2562 สามารถรับซื้อเมล็ดกาแฟเซอรี่โรบัสต้าจากสมาชิก จำนวน 2,000 กก. เป็นเมล็ดกาแฟเซอรี่โรบัสต้าคัดเกรดเอ (ผลเซอรี่สีแดงสูง 100%) ราคา 15 บาท/กก. สมาชิกกลุ่มฯ จะเริ่มเก็บเกี่ยวตั้งแต่กลางเดือนธ.ค. 2562 จนถึงมี.ค. 2563 โดยมีสมาชิกมาช่วยในการรับซื้อจำนวน 3 - 4 คน และให้ค่าแรง วันละ 100 บาท ทำหน้าที่ในการชั่งเมล็ดกาแฟเซอรี่โรบัสต้าและนำไป

ตากแห้ง ใช้พื้นที่ตากเป็นผ้าใบแบบยกพื้น และบริเวณสวน ขนาด 5 X 10 เมตร ตากผลผลิตได้ 200 กก. หลังตากจะเหลือน้ำหนักเมล็ดกาแฟ 70% หรือ 1,400 กก. ใช้วิธีการเก็บใส่ถุงปุ๋ยก่อนนำไปสีกาแฟ

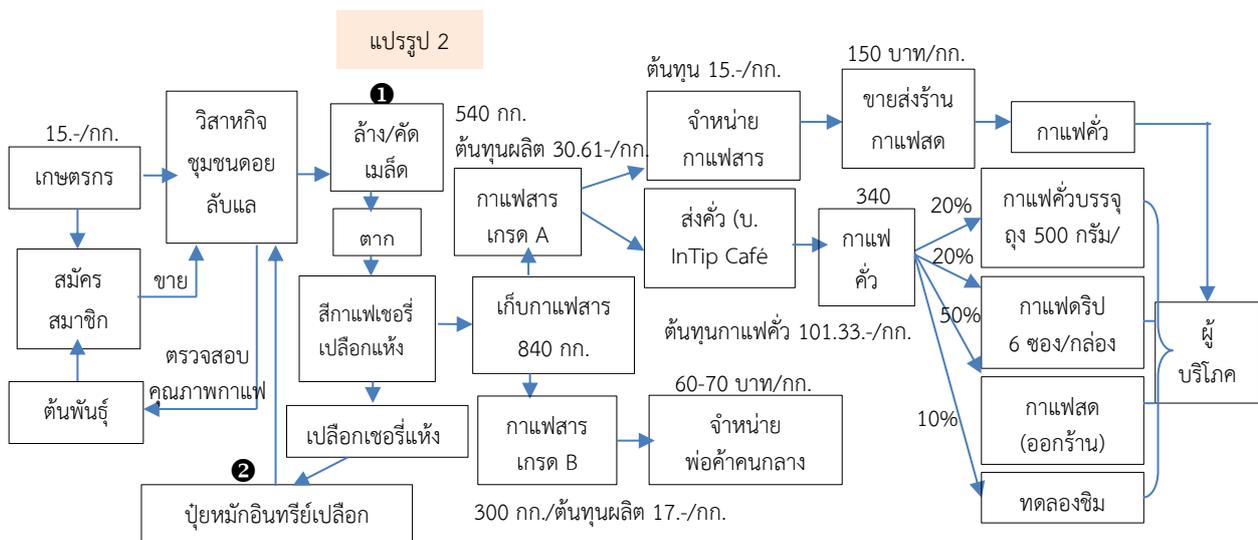
นอกจากแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพแล้ว ภาคีเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้ให้ข้อเสนอแนะ จากการจัดเวทีเสวนาเพื่อนำผลการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานกาแฟ มาทวนสอบข้อมูล สรุปผลดังนี้ ช่องทางการตลาด เน้นการจำหน่ายกาแฟ และชาดอกกาแฟโดยการขายตรงจากทางกลุ่มฯ ถึงผู้บริโภค โดยมีตัวแทนกลุ่มฯ ไปจำหน่ายในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น ธงฟ้าราคาประหยัด หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตลาดนัดประชารัฐ จัดบูธตามหน่วยงานราชการ และธกส. รวมถึงขายผ่านช่องทาง Facebook โดยใช้ชื่อ “กาแฟดอยลับแลโรบัสต้า” สรุปดังภาพที่ 2

การจำหน่ายกาแฟ ปี 2562 จากกาแฟสาร 840 กก. แบ่งจำหน่ายเป็น 2 ระดับ

1) เกรด A ได้แก่ กาแฟสารคุณภาพ จำนวน 200 กก. ถุง ๆ ละ 5 กก. ราคา 150 บาท/กก. ใช้ชื่อตราสินค้า “กาแฟดอยลับแล” จำหน่ายให้กับเจ้าของร้านกาแฟสดใน จ.อุตรดิตถ์ และต่างจังหวัด (ลูกค้าประจำ 5 ราย) ที่จะนำกาแฟสารไปคั่วและควบคุมคุณภาพเอง เพื่อขายปลีกให้กับผู้บริโภค

กาแฟคั่วคุณภาพ จำนวน 340 กก. จะนำกาแฟสารคุณภาพส่งคั่ว จ.เชียงราย และนำกาแฟคั่วบรรจุกระสอบส่งกลับมายังกลุ่ม โดยจำหน่ายในรูปแบบกาแฟคั่วบรรจุถุง 20% ถุงละ 500 กรัม ราคา 300 บาท และจำหน่ายกาแฟสดแบบดริป 20% กล่องละ 6 ซอง โดยใช้ชื่อตราสินค้า “หลงลับแลกาแฟไทย” ราคาถ่องละ 130 บาท และกาแฟคั่วจำหน่ายเป็นกาแฟสดในการจัดบูธ งานเทศกาล 50% ส่วนกาแฟคั่วอีก 10% สำหรับทดลองชิม และการศึกษาดูงานอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เพื่อการจำหน่าย

2) เกรด B ได้แก่ กาแฟสาร จำนวน 300 กก. จำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่กลุ่ม ในราคาห้องตลาด 60 - 70 บาทต่อกก.

ภาพที่ 2 รูปแบบห่วงโซ่อุปทานกาแฟ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนดอยลับแล อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์

3. รูปแบบการจัดการห่วงโซ่อุปทานกาแฟ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟนางพญา

อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มฯ พบว่าดำเนินงานในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนระดับตำบล โดยจดทะเบียนเมื่อเดือนธ.ค. 2561 มีการจัดการระดับหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกลุ่ม และกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มที่มีการขับเคลื่อน คือกลุ่มวนเกษตร การแปรรูปผลผลิตหมูที่ 2 บ้านป่าคา ต.นางพญา อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ มีสมาชิกจำนวน 20 คน และมีคณะกรรมการกลุ่ม จำนวน 7 คน (ปิยะ มุลดิษฐ์, 2562) การจัดประชุมกลุ่มฯ เพื่อหาแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟนางพญา หมูที่ 2 บ้านป่าคา จะทำการรับซื้อกาแฟเชอร์จากสมาชิก แต่การจัดการต้นทางยังขาดองค์ความรู้ในการดูแลต้นกาแฟ เช่น การตัดแต่งกิ่ง และการเก็บเกี่ยว เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้วิธีการเก็บแบบรูดผลออกจากช่อ เนื่องจากเป็นพื้นที่ลาดชัน แล้วจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางในพื้นที่แบบคละเกรด ดังนั้นจึงกำหนดแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพของกลุ่มฯ ที่มีการกำหนดราคาตามคุณภาพ แบ่งเป็นเมล็ดกาแฟเชอร์รี่ 4 เกรด ได้แก่ เขียว เหลือง ส้ม และแดง แบบคัดเกรดรับซื้อราคา 12 - 15 บาท จำนวนที่รับซื้อต่อปี 1,200 กก. เนื่องจากทางกลุ่มยังขาดเงินทุนหมุนเวียนและกลุ่มมีความเห็นร่วมกันว่า ไม่ต้องการเป็นหนี้ แต่หากภาครัฐสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน ดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ย อาจมีแนวโน้มในการกู้ยืมเงินจากนั้นนำกาแฟเชอร์รี่มาทำการคัดเมล็ดและตาก โดยสถานที่ตากกาแฟเชอร์รี่ ยังไม่ได้มาตรฐาน

นอกจากแนวทางการจัดการกาแฟคุณภาพแล้ว ภาครัฐหรือช่วยแบบมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้ให้ข้อเสนอแนะการดำเนินงาน จากการจัดเวทีเสวนาเพื่อนำผลการวิเคราะห์และทวนสอบข้อมูลการจัดการห่วงโซ่อุปทานกาแฟ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟนางพญา สรุปผลดังนี้ การจัดการกลางทาง ทางกลุ่มฯ จะนำกาแฟเชอร์รี่ไปสีที่โรงสีของสหกรณ์การเกษตรนิคมลำน้ำน่านฯ โดยมีต้นทุนค่าสีกาแฟ 4 บาทต่อกก. คัดกาแฟสารบางส่วนขายให้กับสหกรณ์การเกษตรนิคมลำน้ำน่านฯ และบางส่วนจะส่งคั่วกับ บ.คอฟฟี่ รอยัล พาร์ค จ.พิษณุโลก คิดเป็นต้นทุนเฉลี่ย 200 บาท/กก.

การจัดการปลายทาง จะจำหน่ายทั้งขายส่งและขายปลีก กาแฟสารดิบ ราคา 450 บาท/กก. กาแฟคั่ว/กาแฟคั่วบด ราคา 500 บาท/กก. โดยใช้ชื่อแบรนด์ “กาแฟนางพญา” และมีพ่อค้าคนกลางในพื้นที่เพียง 1 ราย ที่ทำการตลาดกาแฟคั่ว เพื่อรับซื้อไปขายต่อยังร้านกาแฟสด นอกนั้นจำหน่ายขายส่งและขายปลีกไปที่ อ.วังน้ำเขียว จ.นครราชสีมา และ จ.ฉะเชิงเทรา สรุปดังภาพที่ 3

บางพื้นที่อยู่ห่างไกล แต่กลุ่มผู้ผลิตกาแฟในพื้นที่ ต.บ้านด่านนาขามมีจุดเด่น โดยพื้นที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ พีจีเอส ทำให้มีความแตกต่างจากกาแฟที่จำหน่ายทั่วไป นอกจากนี้ประโยชน์โดยตรงแล้ว ยังเกิดประโยชน์ทางอ้อมการสั่งซื้อสินค้าของกลุ่มจะสร้างคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของดมิสา กลั่นหุ่น (2563) กล่าวถึงปัจจัยความสำเร็จคือเมล็ดกาแฟ ซึ่งเพาะปลูกในแหล่งที่มีความเหมาะสม อุณหภูมิ ร่มเงา รวมถึงมีการเพาะปลูกในระบบวนเกษตร เป็นการปลูกเมล็ดกาแฟ โดยให้มีพืชชนิดอื่นขึ้นแทรกตามธรรมชาติ ส่งผลให้กาแฟได้ประโยชน์จากร่มเงาของต้นไม้และเติบโตเป็นผลกาแฟที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้รสชาติกาแฟมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ และเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันทางด้านความแตกต่างได้

ทางกลุ่มจะต้องทำการพัฒนาควบคุมผลผลิตที่รับซื้อจากสมาชิกให้สามารถผลิตกาแฟเซอริคุณภาพ ตั้งแต่ต้นน้ำ ได้แก่ การตัดแต่งกิ่ง การเก็บเกี่ยวกาแฟ การตาก การรักษาคุณภาพกาแฟ การรวมกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ด้านกระบวนการผลิตที่มีคุณภาพ สร้างอำนาจต่อรองและรวบรวมผลผลิตกาแฟ ให้มีปริมาณที่เพียงพอและสร้างมูลค่าเพิ่มในการแปรรูปกาแฟคั่ว

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาห่วงโซ่อุปทานกาแฟ เพื่อให้ได้คุณภาพและตรงตามความต้องการของตลาดคือ กลุ่มผู้ผลิตกาแฟต้องมีการจัดการคุณภาพตลอดห่วงโซ่อุปทาน ตั้งแต่การปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว การแปรรูปและการจำหน่าย พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟดอยลับแล มีการคัดเลือกพันธุ์กาแฟที่เหมาะสมกับพื้นที่ ดังนั้นกลุ่มควรมีการตัดแต่งกิ่งต้นกาแฟทุกปี สอดคล้องกับจุฑาธิป ประดิพัทธ์ นฤมล และคณะ (2565) กล่าวว่า การตัดแต่งกิ่งต้นกาแฟจะเพิ่มจำนวนการออกดอกและพัฒนาเป็นผลกาแฟต่อไป ทำให้มีอาหารสะสมในลำต้นมากพอ และการเก็บกาแฟเซอริเมล็ดสุกเท่านั้น สอดคล้องกับดมิสา กลั่นหุ่น (2563) กล่าวว่า การใช้แรงงานคนในการเก็บเมล็ดกาแฟ ซึ่งนอกจากจะทำให้คงรสชาติของกาแฟแล้ว ยังทำให้มีความพิถีพิถันในการเก็บเฉพาะเมล็ดกาแฟสดที่สุกเต็มที่เท่านั้น ทำให้ปริมาณการคัดทิ้งหรือของเสียลดน้อยลงสำหรับการล้างและคัดแยกเมล็ด การสร้างเครือข่ายพันธมิตรทางธุรกิจ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันการร่วมมือของเครือข่าย สอดคล้องกับ Chandra & Kumar (2001) กล่าวว่า การจัดการห่วงโซ่อุปทานเป็นเสมือนการทำงานร่วมกันของเครือข่ายผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เนื่องจากห่วงโซ่อุปทานเป็นสังคม (เครือข่ายของสมาชิกเรียกว่ากลุ่ม) ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานอิสระที่เชื่อมโยงกันเพื่อแก้ไขปัญหา ด้วยความร่วมมือระหว่างสมาชิก โดยเฉพาะการรวมกลุ่มด้านการตลาดเพื่อขายเมล็ดกาแฟ เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองราคา สอดคล้องกับกรวิทย์ พิภค และสมรรถชัย แยมสอาด (2565) กล่าวว่า ผู้ผลิตควรรวมกลุ่มกันขายสินค้าผลิตภัณฑ์กาแฟพื้นที่สูงของไทยเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในด้านการต่อรองราคา นอกจากนี้เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองกับผู้ขายปัจจัยการผลิต ควรรวมกลุ่มกันซื้อเครื่องจักร ยาปราบศัตรูพืช และควรจัดหาตลาดใหม่และจุดกระจายสินค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย การผลิตกาแฟในระบบวนเกษตร มีปริมาณผลผลิตที่ได้น้อยกว่าการผลิตเชิงเดี่ยว การจัดการห่วงโซ่อุปทาน จึงควรเน้นคุณภาพการผลิตมากกว่าปริมาณ มีการนำองค์ความรู้จากการวิจัยและพัฒนาคุณภาพกาแฟตลอดห่วงโซ่อุปทาน และบริหารจัดการให้เพียงพอ กับความต้องการของตลาด สร้างพันธมิตรทางธุรกิจ สร้างความเป็นธรรมทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ควรสอดคล้องกับบริบทระบบการผลิตกาแฟในระบบวนเกษตร ซึ่งไม่เน้นการผลิตเชิงเดี่ยว การผลิตกาแฟในระบบวนเกษตรจึงให้ความสำคัญเรื่องสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการส่งเสริมรายได้ สนับสนุนให้เกิดการตลาดซื้อขายกันในราคาที่เป็นธรรม ภายใต้การรักษาคุณภาพกาแฟในทุกกระบวนการผลิตและการสร้างเครือข่ายเพื่อวางแผนร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยความแตกต่างของกาแฟที่ปลูกในพื้นที่ จ.อุตรดิตถ์ ตั้งแต่สายพันธุ์ รวมถึงกระบวนการคั่วกาแฟ เพื่อค้นหาโปรไฟล์ เป็นการสร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะเฉพาะเพื่อใช้เป็นข้อมูลส่งเสริมการตลาด สร้างความโดดเด่นของการปลูกกาแฟในระบบวนเกษตร และควรจัดทำฐานข้อมูลกาแฟของ จ.อุตรดิตถ์

เอกสารอ้างอิง

- กรวิทย์ พิภค และสมรรถชัย แยมสอาด. (2565). ห่วงโซ่อุปทานและโอกาสทางการตลาดของอุตสาหกรรมกาแฟและผลิตภัณฑ์กาแฟบนที่สูงของไทยเพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดในประเทศกลุ่มประชาคมอาเซียน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยธนบุรี*, 16(1), 56-67.
- คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพข้อมูลด้านการเกษตร. (2561). *กาแฟ ปี 2561 (ปีเพาะปลูก 2560/61)*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา. <http://www.doa.go.th/>.
- จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล, ขนิษฐา ไชยแก้ว, คงเดช พระสีนาม, จิรจิต อินทร, ผกาวิ ภูัจฉรินทร์ และพัศกร ลีวิศิษฐ์พัฒนา. (2565). การศึกษาห่วงโซ่คุณค่าของกระบวนการกาแฟเพื่อความเข้มแข็งและคุณภาพชีวิตชุมชนบ้านรักไทย ต.ชมพู อ.เนินมะปราง จ.พิษณุโลก. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 22(1), 15-27.
- เจษฎา มิ่งฉาย, พิมพิไล สีหะนาม และสมพร วงศ์ผืน. (2556, 21-23 มกราคม). *การจัดการความรู้และการพัฒนาชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตไม้ผลในระบบวนเกษตร อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์*. [การนำเสนอ]. การประชุมวิชาการโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาครั้งที่ 1, พิษณุโลก: ประเทศไทย.
- เชิญ ยาไม้ และสีมา แก้วกำเหนิด. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 ตุลาคม 2561).
- ดมิสา กลั่นหุ่น. (2563). *กลไกการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของกาแฟสู่ตลาดโลก จากตรารับรองคุณภาพ Fairtrade กรณีศึกษา: กาแฟดอยช้าง*. [การค้นคว้าอิสระวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์]. The Graduate School of Environmental Development Administration (GSEDA). [ออนไลน์], แหล่งที่มา.

<http://gseda.nida.ac.th/academics/database/students/fileupload/isdocument/20201105004252.pdf>

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2561). *ตลาดกาแฟรสซ่าพื้นที่ปลูก-ผลผลิต ลดวบ แห่งฝั่งบราซิล-เวียดนาม*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา. <https://www.prachachat.net/local-economy/news-132947/>

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2560). *ผลผลิตกาแฟอาราบิก้า เชียงรายพุ่ง 4 พันตันโดยช้างรุกกาแฟพรีเมียม “เกอชัว” โหละ 8 พัน*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา. Facebook.

<https://www.prachachat.net/facebook-instant-article/news-30680/>

ปิยะ มูลดิษฐ์. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 กุมภาพันธ์ 2562).

เมษา ปินตาพัวะ และเรียน ปินตาพัวะ. (การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 ตุลาคม 2561).

Chandra, C., & Kumar, S. (2001). *Enterprise Architectural Framework for Supply Chain Integration*. *Journal of Industrial Management & Data Systems*, 101(6), 290-304.